

ŞEMSÜDDİN ES-SEMERKANDÎ'DE VARLIK VE BİLGİ

Dr. Tarık TANRIBİLİR

Kitabe Yayınları: 21

ŞEMSÜDDİN ES-SEMERKANDÎ'DE
VARLIK VE BİLGİ

Dr. Tarık TANRIBİLİR

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: (0312) 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Şubat 2022

ISBN: 978-605-71252-1-7

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ŞEMSÜDDİN ES-SEMERKANDÎ'DE
VARLIK VE BİLGİ

Dr. Tarık TANRIBİLİR

Ankara 2022

Dr. Tarık TANRIBİLİR

1990 Tarsus doğumludur. 2013 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2017 yılında Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam ve Mezhepler Tarihi Ana Bilim Dalında “*İslam Kelamında Araz Teorisi (Şemsüddin es-Semerkandi Örneği)*” adlı teziyle yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2021 yılında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam ve Mezhepler Tarihi Ana Bilim Dalında “*Şemsüddin Semerkandi’de Ontoloji ve Epistemoloji Bağlamında Kelam-Felsefe Etkileşimi*” başlıklı teziyle doktor unvanını aldı. Hâlen Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Yazarın ulusal ve uluslararası indekslerde yayımlanmış çeşitli makale, bildiri ve kitap bölümleri bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

ÖN SÖZ

Kelam ilminin amacı, inanç esaslarını vahiy merkezli ortaya koyma, bu esasların mâhiyet ve keyfiyetini akıl merkezli temellendirme ve nihayet vahiy anlamak, anlamlandırmak ve savunmak olarak tezahür etmektedir. Felsefe ise mutlak bir surette gerçekliğin peşindedir. Kelam ile felsefe doğru ölçütlerle elde edilen kesin bilgi ve inanca ulaşma gayesinde benzerlik arz etmektedir. Dolayısıyla kelam-felsefe ilişkisi hem dayanışmayı hem de çatışmayı barındıran çok yönlü bir ilişkiyi ifade etmektedir.

Kelam ilminin konuları, inanılması esas olanlar ve bunları açıklamaya yardımcı olanlar şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. Ulûhiyyet, nübüvvet ve meâd, mesâil adı verilen kelamın asıl konularını; bu esasları açıklamak için kullanılan ilke, yöntem ve argümanlar ise mebâdî adı verilen kelamın yardımcı konularını teşkil etmektedir. Kelamın asıl konularını ve temel inanç problemlerini teşkil eden mesâil bölümü, dinin sâbit yönünü ifade ettiği halde bu esasları açıklamaya yardımcı olan mebâdî bölümü, bilim, kültür, sanat ve felsefedeki gelişmelere paralel olarak değişim ve gelişim göstermektedir.

Hanefî-Mâtürîdî kelam geleneğinde felsefî kelam yöntemini ilk kez benimseyen Şemsüddin es-Semerkindî'nin mebâdî bölümünde ele aldığı ontolojik ve epistemolojik görüşlerini analiz etmek, kelam-felsefe ilişkisini aydınlatarak konuya farklı bir boyut kazandıracağı kanaatindeyiz.

Bu açıklamalardan sonra konu seçiminde ve çalışmanın her aşamasında görüşlerinden istifade ettiğim tez danışmanım Prof. Dr. İsmail Şık hocama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu süreçte beni destekleyen ve ihmalimi hoş gören eşim Fatma Hanım ile kızım Gevher ve oğlum Mustafa'ya minnet duyuyorum. Son olarak araştırmamı SDK-2019-11456 ID numaralı doktora tezi projesi ile destekleyen Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne de müteşekkir olduğumu ifade etmek isterim.

Dr. Tarık TANRIBİLİR
Adana 2021

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
ŞEKİLLER LİSTESİ	10
KISALTMALAR	11

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı	13
2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	15
3. Şemsüddin es-Semerkindî'nin Kimliği ve İlmî Kişiliği	17
4. Kelam-Felsefe İlişkisi	24
5. Kelam Ontolojisi	28
6. Kelam Epistemolojisi	36

BİRİNCİ BÖLÜM

SEMERKANDÎ'DE ONTOLOJİK KAVRAMLAR

1.1 Varlık	45
1.1.1. Varlık Tanımı	45
1.1.2. Varlıkta Eş Anlamlık	49
1.1.3. Varlık-Mâhiyet İlişkisi	52
1.2. Mevcûd	57
1.2.1. Mevcûd Çeşitleri	57
1.2.2. Ma'dûm	60
1.2.3. Ma'dûmun İadesi	66
1.2.4. Hâl	70
1.2.5. Ontolojik Nüanslar	73
1.3. Mâhiyet	74
1.3.1. Mâhiyet Çeşitleri	77
1.3.2. Mâhiyet Cüzleri	78
1.3.3. Mâhiyetlerin Yaratılmışlığı	82
1.4. Varlığa İlişkin Problemler	85
1.4.1. Taayyün	85
1.4.2. Birlik-Çokluk	90
1.4.3. Hudûs-Kıdem	93
1.5. Mâhiyete İlişkin Problemler	96
1.5.1. Akli Hükümler	96
1.5.2. Vücûb li-zâtihî	101
1.5.3. İmkân	103

1.6. Mevcûda İlişkin Problemler -----	107
1.6.1. İllet-----	107
1.6.1.1. İllet Çeşitleri -----	107
1.6.1.2. Fâil İllet-----	109
1.6.1.3. Maddî-Sûrî-Gâî İllet-----	113
1.6.1.4. Devir ve Teselsül-----	115
1.6.1.5. Yokluğun İlleti -----	121
1.6.2. Ma'lûl -----	123
1.6.2.1. Tercih Edici-Ettirici Olmaksızın Tercih-----	123
1.6.2.2. Varlık ve Yokluğun Mümküne Nispeti -----	126
1.6.2.3. Eserin Müessire İhtiyaç Nedeni -----	129
1.6.2.4. Devamlılık Halinde Eserin Müessire İhtiyacı -----	131
1.6.2.5. Müstakil İki İlletin Şahsi Bir Ma'lûle Etkisi -----	132

İKİNCİ BÖLÜM SEMERKANDÎDE ARAZLAR

2.1. Algısal Arazlar-----	139
2.1.1. İdrak -----	139
2.1.2. Bilgi -----	142
2.1.3. Fizyolojik Duyular -----	148
2.1.3.1. Görme -----	149
2.1.3.2. İşitme-----	151
2.1.3.3. Tatma-Koklama-Dokunma -----	153
2.1.3.4. Tikelleri İdrak-----	153
2.1.4. Nörolojik Duyular -----	156
2.1.5. Psikolojik Duyular -----	160
2.2. Apriori Arazlar -----	164
2.2.1. Görülenler-----	165
2.2.1.1. Görülen Araz Bölümleri -----	165
2.2.1.2. Renkler ve Işıklar-----	166
2.2.2. İşitilenler -----	168
2.2.2.1. Ses-----	168
2.2.2.2. Harfler-----	169
2.2.3. Tatlar-----	171
2.2.4. Kokular-----	172
2.2.5. Dokunulanlar-----	172
2.3. Aposteriori Arazlar -----	174
2.3.1. Nicelik Bölümleri -----	174
2.3.2. Boyutların Sınırlılığı -----	175
2.3.2.1. Ters Açılar Kanıtı -----	175

2.3.2.2. Üçgen Kanıtı-----	176
2.3.2.3. Eşleştirme Kanıtı-----	177
2.3.2.4. Daire kanıtı -----	178
2.3.2.5. Semerkandî'nin Kanıtları -----	179
2.3.2.5.1. Dış Açılar Kanıtı -----	179
2.3.2.5.2. Binler ve Birler Kümesi Kanıtı -----	179
2.3.3. Mekân ve Boşluk -----	181
2.3.4. Hareket-----	185
2.3.4.1. Hareketin Varlığı ve Mâhiyeti -----	185
2.3.4.2. Hareket Kategorileri -----	188
2.3.4.3. Hareket Türleri -----	190
2.3.5. Zaman-----	194
2.3.5.1. Zamanın Varlığı ve Mâhiyeti -----	194
2.3.5.2. Zamanda Kıdem-Hudûs Tartışmaları -----	197
2.3.6. İstîaat ve Ahlak -----	200
2.4. Algıyı ve Algılananı İçkin Arazlar-----	203
2.4.1. Nitelik -----	203
2.4.2. Görelilik -----	204
2.4.3. Arazilara İlişkin Muhtelif Problemler -----	206

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEMERKANDÎ'DE CEVHERLER

3.1. Cismânî Cevherler-----	210
3.1.1. Cevher-i Ferd-----	210
3.1.2. Heyûlâ-Sûret Eleştirisi -----	218
3.2. Rûhânî Cevherler-----	221
3.2.1. İnsan Nefsi -----	221
3.2.2. İnsan Nefsine İlişkin Problemler -----	225
3.2.3. Göksel ve Yersel Nefisler-----	230
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME-----	235
KAYNAKÇA -----	243

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Mu'tezile'de Sâbit Taksimi-----	48
Şekil 2. Semerkandî'de Varlık-Bilgi Etkileşimi -----	58
Şekil 3. Mu'tezile'de Ontolojik Taksim -----	61
Şekil 4. Semerkandî'de Varlığa Nispetle Mâhiyet Türleri -----	76
Şekil 5. Kelamcılarda Mümkün Varlık -----	99
Şekil 6. Filozoflarda Mümkün (Araz-Cevher) Varlık -----	100
Şekil 7. Semerkandî'de İlet Taksimi -----	108
Şekil 8. Semerkandî'de Bilgi Çeşitleri -----	147
Şekil 9. Semerkandî 'de İdrak Çeşitleri -----	154
Şekil 10. Semerkandî 'de Dış Duyular-----	155
Şekil 11. Semerkandî'de Nörolojik Duyular -----	157
Şekil 12: Semerkandî'de Nörolojik Duyular Anatomisi -----	159
Şekil 13: Aristoteles'te Nefsin Tikelleri İdrakini İptal Kanıtı-----	163
Şekil 14: Ters Açılar Kanıtı -----	175
Şekil 15: Üçgen Kanıtı-----	177
Şekil 16: Eşleştirme Kanıtı -----	178
Şekil 17: Daire Kanıtı-----	178
Şekil 18: Dış Açılar Kanıtı -----	179
Şekil 19: Semerkandî'de Kaynağı Bakımından Hareket Türleri -----	192
Şekil 20: Semerkandî'de Müttekâbil Fizik Evren Birimleri -----	200
Şekil 21: Filozoflarda Üçüncü Atom Antitezi -----	211
Şekil 22: Semerkandî'nin Filozoflarda Altıncı Atom Antitezi Reddi -----	212
Şekil 23: Filozoflarda Yedinci Atom Antitezi -----	213
Şekil 24: Semerkandî'nin Filozoflarda Yedinci Atom Antitezi Reddi -----	213
Şekil 25: Filozoflarda Sekizinci Atom Antitezi -----	214
Şekil 26: Filozoflarda Dokuzuncu Atom Antitezi -----	215
Şekil 27: Filozoflarda Onuncu Atom Antitezi -----	215
Şekil 28: Kelamcılarda Atomsal Ölçü Birimleri-----	216
Şekil 29: Semerkandî'nin Sudûr Teorisi Tasviri -----	232